

Παιδεία στα νέα μέσα: ευκαιρίες και προκλήσεις

Βάια Δουδάκη

Εχουν διατυπωθεί πολλοί ορισμοί οι οποίοι επιχειρούν να περιγράψουν ή να προσδιορίσουν τι συνιστά την παιδεία στα μέσα.

Ενας γενικός ορισμός που μπορούμε να διατυπώσουμε, ο οποίος συνθέτει τα σημαντικότερα εκ των στοιχείων που έχουν εντοπίσει οι ερευνητές και ακαδημαϊκοί που ασχολούνται με το θέμα είναι ότι η παιδεία στα μέσα ή ο εγγραμματισμός στα μέσα σχετίζεται με *«ένα σύνολο ικανοτήτων πρόσβασης, ανάλυσης, αξιολόγησης, επεξεργασίας και δημιουργίας μηνυμάτων ή περιεχομένου σε ευρεία ποικιλία μορφών ή/και σε διάφορα μέσα/πλατφόρμες»* (Aufderheide, 1993; Christ & Potter, 1998; Livingstone, 2004; Livingstone & Helsper, 2010).

Ωστόσο, τι διαφορετικό έχουν τα λεγόμενα νέα μέσα και δη το διαδίκτυο σε ό,τι αφορά τα θέματα εγγραμματισμού;

Αρχικά, θα πρέπει να αναφερθεί ότι σε μεγάλο βαθμό το διαδίκτυο βοήθησε να καταρριφθεί ή να καταστεί εμφανές ότι δεν έχει βάση ο μύθος του παθητικού κοινού, αυτού που καταναλώνει άκριτα τα μηνύματα της μαζικής επικοινωνίας. Η είσοδος του διαδικτύου αλλά και των νέων τεχνολογιών εν γένει κατέδειξε ότι δεν υπάρχουν οι παραγωγοί του περιεχομένου και των μηνυμάτων από τη μία (ο πομπός) και το κοινό από την άλλη (ο δέκτης) και ο καθένας έχει έναν και μόνο σταθερό και παγιωμένο ρόλο σε μία γραμμική και μονοδιάστατη διαδικασία μαζικής επικοινωνίας. Οι νέες τεχνολογίες και δη το διαδίκτυο δημιουργούν καινούργιες συνήθειες και νέα δεδομένα στη σχέση του κοινού με τα μέσα επικοινωνίας. Το κοινό του διαδικτύου (αναμένεται ότι) είναι εξοικειωμένο με την αναζήτηση, πρόσληψη και επεξεργασία ευρείας ποικιλίας περιεχομένων σε περιβάλλοντα σύγκλισης. Ταυτόχρονα, έχει πρωτοφανή για τα δεδομένα της ιστορίας των μέσων επικοινωνίας περιθώρια έκφρασης, μέσω της δυνατότητας ανάδρασης σε υπάρχοντα μηνύματα και περιεχόμενα και της δημιουργίας δικών του.

Συνεπώς, η δυνατότητα του κοινού να αναζητά και να επεξεργάζεται περιεχόμενο σε περιβάλλοντα σύγκλισης αφενός και η ενισχυμένη δυνατότητα του να παράγει περιεχόμενο αφετέρου είναι δεδομένα που πρέπει να ληφθούν υπόψη στη συζήτηση περί εγγραμματισμού στα νέα μέσα.

Ας σταθούμε για λίγο στα περιβάλλοντα ή στις συνθήκες σύγκλισης: ένα από τα δεδομένα των νέων μέσων είναι ότι φέρνουν μαζί τα ως πρόσφατα αυτόνομα παλαιά ή ώριμα μέσα σε κοινές πλατφόρμες, γεγονός που επηρεάζει σε πολλά επίπεδα τις πρακτικές παραγωγής, διανομής και πρόσληψης των περιεχομένων τους. Δηλαδή το γεγονός ότι πλέον η εφημερίδα στην έντυπη μορφή της υπάρχει

και στο διαδίκτυο, το γεγονός ότι το ραδιόφωνο και η τηλεόραση υπάρχουν στο διαδίκτυο, επηρεάζει και την παραγωγή του περιεχομένου, αλλά και το πώς το κοινό, όλοι εμείς, προσλαμβάνουμε αυτό το περιεχόμενο.

Κάθε μέσο στην παραδοσιακή του μορφή – η εφημερίδα, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση κ.ο.κ.- συνδέεται με συγκεκριμένη κουλτούρα παραγωγής και χρήσης. Είναι πολύ πιθανό ότι σε περιβάλλοντα σύγκλισης, όπου όλα τα μέσα βρίσκονται μαζί, αυτή η κουλτούρα αλλάζει σημαντικά.

Ας σκεφτούμε, διαβάζουμε με τον ίδιο τρόπο την εφημερίδα στην έντυπη της εκδοχή, στο χαρτί, και με τον ίδιο στην ηλεκτρονική; Παραμένουν οι ίδιες ή αλλάζουν οι συνήθειες τηλεθέασης αν αρχίζουμε να βλέπουμε την αγαπημένη μας τηλεοπτική σειρά ή τους αγώνες της αγαπημένης μας ποδοσφαιρικής ομάδας από την οθόνη του υπολογιστή ή ακόμη από το κινητό μας; Και επιπλέον, αλλάζει ο τρόπος που διαβάζουμε, ακούμε, βλέπουμε, όταν πλέον δεν έχουμε κάθε μέσο χωριστά αλλά όλα μαζί σε μία ενιαία πλατφόρμα;

Συνεπώς η παιδεία στα νέα μέσα πρέπει να δώσει έμφαση στα περιβάλλοντα χρήσης, στις πλατφόρμες όπου δημοσιεύεται και διακινείται το περιεχόμενο και στη νέα πραγματικότητα που δημιουργούν αυτές οι συνθήκες σύγκλισης.

Σε ο,τι αφορά την αυξημένη δυνατότητα παραγωγής μηνυμάτων και την πλήρη αντιστροφή του παραδοσιακού ρόλου του κοινού, από παθητικό λήπτη μηνυμάτων σε δημιουργό περιεχομένου -ψυχαγωγικού, καλλιτεχνικού, ενημερωτικού- θα μπορούσαν να ειπωθούν πάρα πολλά. Αυτό που μπορούμε να κρατήσουμε εδώ είναι ότι το κοινό στο νέο του ρόλο έχει δικαιώματα, ελευθερίες πρωτόγνωρες, έχει όμως και υποχρεώσεις, ενώ παράλληλα υπάρχει η απαίτηση για νέες δεξιότητες.

Ένα εγγράμματο κοινό στα νέα μέσα πρέπει να γνωρίζει να χειρίζεται ηλεκτρονικούς υπολογιστές, φορητές συσκευές, κινητά τηλέφωνα, που δεν είναι πια (μόνο) κινητά τηλέφωνα, προγράμματα και εφαρμογές, να γνωρίζει τι είναι το android, το iphone, το ipad, το kindle, να στέλνει tweets, να ανεβάζει βίντεο στο youtube, να στήνει και να διαχειρίζεται το δικό του ιστολόγιο, το δικό του μέσο δηλαδή, στο blogspot ή στο wordpress.

Ένα μη εξοικειωμένο περί την τεχνολογία άτομο αναρωτιέται: Τι είναι όλα αυτά; Τα χρειαζόμαστε; Ωστόσο, κι ο έμπειρος χρήστης των τεχνολογικών εργαλείων και των εφαρμογών αναρωτιέται από την πλευρά του: Μήπως κάποια στιγμή η δυνατότητά μας να αφομοιώνουμε τις αλλαγές και νέες δυνατότητες κορεστεί; Μήπως φτάσουμε στο σημείο να μην έχουμε πλέον τις αντοχές να «τρέχουμε» πίσω από τις εξελίξεις στην τεχνολογία; Κι αν συμβεί αυτό τι θα γίνει; Θα καταδικαστούμε σε απομόνωση, επαγγελματικά και κοινωνικά;

Σε ό,τι αφορά τον εγγραμματισμό των Κυπρίων πολιτών στα νέα μέσα, είναι βασικό να έχουμε κατά νου ότι η παιδεία στα μέσα δεν περιλαμβάνει μόνο ή δεν περιλαμβάνει κυρίως την ικανότητά μας να παρακολουθούμε τις τεχνολογικές εξελίξεις. Οι τεχνολογίες από μόνες τους δεν έχουν αξία, είναι άδεια οχήματα, οι χρήστες και οι κοινωνίες είναι που τους δίνουν νόημα.

Ο εγγραμματισμός στα μέσα, ώριμα και νέα, όπως παλαιότερα η ανάγνωση και η γραφή, συνδέεται με τις ευκαιρίες, τις προοπτικές και τις δυνατότητες που έχει ο πολίτης να συμμετάσχει στην εκπαίδευση, να έχει πρόσβαση στην απασχόληση και στις υπηρεσίες που έχει να προσφέρει η πολιτεία.

Γι' αυτό είναι βασικό να δοθεί έμφαση, όχι μόνο σε θέματα πρόσβασης και εξοικείωσης με τις νέες τεχνολογίες, αλλά κυρίως σε θέματα χρήσης.

Ο σύγχρονος πολίτης θα χρησιμοποιήσει τις νέες τεχνολογίες για ενημέρωση, ψυχαγωγία, ανταλλαγή απόψεων, πρόσβαση σε υπηρεσίες, όταν αυτό βοηθάει τη ζωή του. Κρίσιμο για εμάς -για το σχολείο, για το πανεπιστήμιο, για την πολιτεία- είναι να ευαισθητοποιήσουμε προς αυτή την κατεύθυνση, να φωτίσουμε τους τρόπους με τους οποίους οι Κύπριοι πολίτες μπορούν να βελτιώσουν τη ζωή τους με τη χρήση των μέσων, όχι με έναν γενικό και θεωρητικό τρόπο, αλλά με παραδείγματα που μπορούν να συσχετίσουν με την πραγματική τους ζωή. Τα παραδείγματα αυτά πρέπει να αφορούν όλες τις ομάδες του πληθυσμού, και να αποτελούν μέρος της καθημερινής ζωής στο σχολείο, στο πανεπιστήμιο, σε χώρους όπου κινείται και δραστηριοποιείται ο άνεργος, ο μετανάστης, ο ηλικιωμένος.

Και για να γίνουν τα πράγματα λίγο πιο συγκεκριμένα, ας σταθούμε σε κάποιες εδραιωμένες πεποιθήσεις:

- Υπάρχει η κοινή αίσθηση ότι τα παιδιά είναι εξοικειωμένα με τους υπολογιστές και τις νέες τεχνολογίες και ότι οι μεγαλύτεροι δεν έχουν τίποτε να τα διδάξουν – τα χαρακτηρίζουμε ψηφιακούς αυτόχθονες σε σύγκριση με εμάς που γεννηθήκαμε και μεγαλώσαμε σε μη ψηφιακά περιβάλλοντα.
- Μία άλλη εδραιωμένη πεποίθηση: υπάρχει η αίσθηση ότι όλοι εμείς που χρησιμοποιούμε συστηματικά τις νέες τεχνολογίες και το διαδίκτυο έχουμε εξοικειωθεί σε τέτοιο βαθμό που δεν κινδυνεύουμε από τίποτε.
- Και μία τρίτη: Το διαδίκτυο μας δίνει απεριόριστη ελευθερία έκφρασης, άρα μπορούμε να δημοσιεύουμε ό,τι θέλουμε.

Οντως, τα παιδιά μας ξέρουν πολλά για το διαδίκτυο, περισσότερα πολλές φορές από τους γονείς. Δεν θα πρέπει να συγχέουμε, όμως, αυτά που γνωρίζουν τα παιδιά σε επίπεδο εφαρμογών και εργαλείων με αυτά που γνωρίζουν και αντιλαμβάνονται σε επίπεδο περιεχομένου των μηνυμάτων. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τα παιδιά στις μικρές κυρίως ηλικίες δεν έχουν αναπτύξει ακόμη πλήρως τις διανοητικές εκείνες ικανότητες κριτικής αναζήτησης και επεξεργασίας που σχετίζονται με τη γνώση. Ξέρουν ενδεχομένως να χρησιμοποιούν τις τεχνολογίες, τι κάνουν όμως με αυτές; Και ποιες είναι οι ικανότητές τους στην πρόσληψη του περιεχομένου;

Το παιδί από πολύ νεαρή ηλικία, στο σχολείο και στο σπίτι, πρέπει να μάθει ότι όλοι οι φίλοι στο facebook δεν είναι απαραίτητα φίλοι. Πρέπει να μάθει να μην εκθέτει ή να μη μοιράζεται με πολύ μεγάλη ευκολία δημόσια λεπτομέρειες της προσωπικής του ζωής.

Πρέπει να μάθει ότι όταν δέχεται 'περίεργα' μηνύματα στο facebook ή στο email του είναι καλό να μοιράζεται τον προβληματισμό του με μεγαλύτερους: αδερφό ή αδερφή, γονείς, δασκάλους, και ότι αυτό είναι κάτι που κάνει ένας έξυπνος χρήστης του διαδικτύου.

Θα πρέπει να μάθει ότι τις περισσότερες φορές στο διαδίκτυο θα πρέπει να λέει «όχι» (και ελάχιστες να λέει «ναι») σε αναδυόμενα παράθυρα, αρχεία που προσφέρονται να κατέβουν στον υπολογιστή, δωρεάν προσφορές, συναντήσεις με αγνώστους ή με διαδικτυακούς και μόνο φίλους, κτλ.

Οι γονείς και οι δάσκαλοι από την πλευρά τους πρέπει να μην είναι εντελώς αποκλεισμένοι από τον διαδικτυακό κόσμο των παιδιών, όχι με το να παρακολουθούν το περιεχόμενο των μηνυμάτων που λαμβάνουν τα παιδιά τους, να ελέγχουν τα κινητά τους, τα email τους και το λογαριασμό τους στο facebook, γιατί τότε το παιδί και ειδικά ο έφηβος θα δημιουργήσει κι άλλους λογαριασμούς για να διατηρήσει την ιδιωτικότητά του, αλλά στη βάση του να δημιουργούν και να διατηρούν ανοιχτούς διαύλους επικοινωνίας σε ό,τι έχει να κάνει με τη φυσιολογική/αποδεκτή και μη συμπεριφορά ατόμων και ομάδων στο διαδίκτυο.

Σε σχέση με τη δεύτερη εδραιωμένη πεποίθηση: Στο διαδίκτυο εμφανίζονται συνεχώς νέες εφαρμογές, νέα προγράμματα, νέα εργαλεία προς καλή και κακή χρήση. Μέρος της παιδείας για τα νέα μέσα πρέπει να είναι και η καλλιέργεια μιας στάσης μετριοπάθειας ως προς τις δυνατότητές μας, ως προς τις γνώσεις μας, μιας στάσης εγρήγορσης. Μπορεί να είμαστε έμπειροι χρήστες, δεν τα ξέρουμε όμως όλα. Σκεφτείτε μόνο πόσες νέες μορφές απάτης και οικονομικού εγκλήματος εμφανίζονται στο διαδίκτυο και με τι συχνότητα.

Το διαδίκτυο μπορεί να θεωρηθεί ο παράδεισος της ελεύθερης έκφρασης. Η ελευθερία που δίνει είναι πρωτόγνωρη. Ωστόσο, η ελευθερία δημοσίευσης προϋποθέτει υπευθυνότητα. Είναι πολύ βασικό, για να καταφέρνουμε να προστατεύσουμε αυτή την ελευθερία που δίνει το διαδίκτυο, να καλλιεργήσουμε ως κοινωνίες, ο καθένας μας στην κοινότητα ή κοινότητες που δραστηριοποιείται, μια ισχυρή κουλτούρα ευθύνης αυτού που δημοσιεύει, ένα άτυπο αλλά ισχυρό πλέγμα αρχών και αξιών, και να απομονώνουμε αυτούς που δεν το σέβονται.

Για να γίνει αυτό πρέπει τα παιδιά από μικρή ηλικία να συνηθίσουν να δημοσιεύουν, για να δουν στην πράξη τη δύναμη που έχει και τη ζημιά που μπορεί να κάνει ένα δημοσίευμα μέσα από παραδείγματα της καθημερινής τους ζωής, να κατανοήσουν τις δυνατότητες και τις υποχρεώσεις που ενέχει αυτή η ελευθερία. Αυτό μπορεί να γίνει πολύ εύκολα, αν ενσωματωθούν, για παράδειγμα, σχετικές δραστηριότητες σε μαθήματα στο σχολείο όπου οι μαθητές θα καλούνται να δημοσιεύουν εργασίες και κείμενά τους, π.χ. στο ιστολόγιο του μαθήματος ή του σχολείου.

Συνοψίζοντας, η παιδεία στα μέσα, ώριμα και νέα, θα πρέπει να συσχετίζει:

- Την εξοικείωση με τις νέες συνθήκες σύγκλισης, με το γεγονός ότι η ύπαρξη πολλαπλών πλατφόρμων παραγωγής και διανομής και η συνύπαρξη ή συγχώνευση των περιβαλλόντων παραγωγής και χρήσης (ο χρήστης είναι

ταυτόχρονα παραγωγός περιεχομένου και το αντίστροφο) επηρεάζουν την παραγωγή, τη διανομή και την πρόσληψη των μηνυμάτων.

- Την καλλιέργεια εγρήγορσης και κριτικής στάσης απέναντι στα μηνύματα, στα περιεχόμενα και στις εφαρμογές, όχι μόνο στους νέους χρήστες αλλά και στους έμπειρους.
- Την καλλιέργεια αίσθησης, αλλά και πρακτικής, ευθύνης απέναντι στη δημοσίευση.
- Τη συσχέτιση των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες με την καθημερινή ζωή.

Ας έχουμε κατά νου ότι η χρήση των μέσων θα πρέπει να έχει σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του πολίτη. Ο εγγραμματισμός στα μέσα, τα οποία συγκλίνουν στο διαδίκτυο, σκοπό πρέπει να έχει να καταστήσει τον Κύπριο πολίτη ικανό να τα χρησιμοποιεί κατά τέτοιον τρόπο, ώστε έχοντας ισότιμη πρόσβαση στις πληροφορίες, στις υπηρεσίες και στις ευκαιρίες, να είναι σε θέση να ορίζει ο ίδιος τη ζωή του.